

George Thomson

19 Ağustos 1903'te Londra'da doğdu. Cambridge'deki King's College'i bitirdikten sonra İrlanda'ya giderek, bir süre dil üstüne incelemeler yaptı. Çalışmalarını Cambridge Üniversitesi ve King's College'da sürdürdükten sonra, 1937'den 1970'e kadar Birmingham Üniversitesi'nin Eski ve Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde dersler verdi. Eski Yunan şiiri ve dili üstüne incelemeler yayımladı, Eski Yunan klasiklerinden çeviriler yaptı. 1960'ta Çekoslovakya Bilim Akademisi üyeliğine seçildi. 1979'da Selanik Üniversitesi tarafından kendisine onursal doktora verildi. *Aiskhylos, Zincire Vurulmuş Prometheus* (1938) ve *Aiskhylos ve Atina* (1941) gibi ilk dönem yapıtlarında, Aiskhylos'un oyunlarından yola çıkarak Yunan tragedyasını inceledi. Antropolog Lewis Henry Morgan'ın Friedrich Engels tarafından Marksizme mal edilen görüşleri temelinde, Yunan tragedyasını anaerik toplumdaki erkek egemen bir topluma geçişin bir ifadesi olarak yorumladı. 1946'da yayımlanan *Marksizm ve Şiir*'de ise, şiirin doğuşu ve gelişimini, söz ve büyüyle olan ortak kökenini, emek süreciyle olan bağını ele aldı. Antikçağ üstüne yapılmış en yetkin Marksist araştırmalardan biri olan *Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler*'in ilk cildi *Tarihöncesi Ege*'yi 1949'da, ikinci cildi *İlk Filozoflar*'ı 1955'te yayımladı. 1970'lerde, daha çok sosyalizmin sorunlarını ele alan kuramsal yapıtlar verdi. 3 Şubat 1986'da Birmingham'da öldü.

Mehmet H. Doğan (1931-2008)

Şair, eleştirmen ve çevirmen. Adana Lisesi ve Hava Harp Okulu'nu bitirdikten sonra Hava Kuvvetleri'nde pilotluk yaptı. Kendi isteğiyle mesleğinden ayrılıp, önce İzmir liselerinde İngilizce öğretmenliği, sonra Ege Üniversitesi'nde İngilizce okutmanlığı görevini yürüttü. Yazmaya şiirle başladı, sonra deneme ve eleştiri türüne yöneldi. İngilizce ve Fransızcadan pek çok çeviriye imza attı. George Thomson, Christopher Caudwell ve Georg Lukács gibi Marksist isimlerin yanı sıra Susan Sontag, Carson McCullers, Umberto Eco, Joseph Conrad vb. isimlerden birçok yapıtı Türkçeye kazandırdı. 1974 yılında Türk Dil Kurumu Eleştiri Ödülü'nü kendisine getiren *Tekrarın Tekrarı* kitabının yanında *Çağının Tanığı Olmak ve Şiir ve Eleştiri* gibi eserleri yayımlandı. *Şimdi Uzaklardasın ve Alçak Uçuş* adlı kitaplarda anılarını topladı. *Yüzyılın Türk Şiiri (1900-2000)* adlı üç ciltlik antolojiyi, 1992-2000 arasında Adam Sanat Şiir Yıllıklarını ve 2002-2005 arasında YKY Şiir Yıllıklarını hazırladı.

Yapıtın özgün adı: *Studies in Ancient Greek Society — The First Philosophers*
George Thomson'ın bu yapıtı, Lawrence and Wishart Yayınevinin 1961 tarihli ikinci basımından Türkçeye çevrilmiştir. Kitabın İngiltere'deki birinci basımı 1955'te yine aynı yayınevi tarafından yapılmıştır.

Eserin Önceki Türkçe Basımları:
Payel Yayınları, Mayıs 1988 ve Kasım 1997, İstanbul

Dipnotlar ve Metin İçindeki Göndermelere İlişkin Bir Açıklama

George Thomson, Eski Yunan ve Latin yazarlarıyla onların yapıtlarına dair notları sunarken, Liddel ve Scott'ın *Greek-English Lexicon*'undaki (Yunanca-İngilizce Sözlük) ve Lewis ile Short'un *Latin-English Dictionary*'sindeki (Latince-İngilizce Sözlük) kısaltmaları olduğu gibi korumuştur. Biz de Türkçeleri yayımlanan bazıları dışında, çoğunu bu kısaltmalarla verdik.

Metinde, parantez içinde sayfa numaraları verilerek yapılan göndermelerde,

Tarihöncesi Ege söz konusu olduğunda, Cilt I ibaresini kullandık.

Yalnızca sayfa numaraları verilen göndermelerde *İlk Filozoflar*'ın Türkçe basımı söz konusudur.

GEORGE THOMSON

Eski Yunan Toplumu Üstüne
İNCELEMELER

2

İLK FİLOZOFLAR

İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN: MEHMET H. DOĞAN

Yordam Kitap

Yordam Kitap: 390 • Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler-2: İlk Filozoflar
George Thomson • ISBN 978-605-172-426-3 • Çeviri: Mehmet H. Doğan
Düzeltilme: Safa Enis Sağlık • Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner • Birinci Basım: Nisan 2021
© Lawrence & Wishart Ltd.,1968: © Yordam Kitap, 2021

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Çağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: **Pasifik Ofset** (Sertifika No: 44451)
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere / İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

ESKİ YUNAN TOPLUMU ÜSTÜNE
İNCELEMELER

2

İLK FİLOZOFLAR

Yunan Direnişinin Kahramanı
MANOLİS GLEZOS'a.

1941 Mayıs'ında, on dokuz yaşında, Akropol'e tırmandı ve Nazilerin birkaç gün önce Atina'ya girdiklerinde çektiği gamalı haçlı bayrağı yırttı. Tutuklandı ve ölüme mahkûm edildi, hapisten kaçtı, direnişçilere katıldı. Savaştan sonra yeniden tutuklandı ve 1948'de bir kez daha ölüme mahkûm edildi. Dünya ölçüsündeki protestolar karşısında cezası ömür boyu hapse çevrildi; 1954 Temmuz'unda salıverildi, vereme yakalanmıştı. Aralık 1958'de yeniden tutuklandı.

[Glezos, 1967-74 Cuntası döneminde de mücadeleye atıldı, tutuklandı. SSCB Lenin Nişanı'na değer görüldü. Syriza listesinden seçilerek milletvekilliği de yaptı. Hayatının sonuna kadar ideallerine bağlı kaldı, solun direniş simgesi oldu. 30 Mart 2020'de öldü. -Türkçe Ed.]

İÇİNDEKİLER

Önsöz	13
İKİNCİ BASIMA ÖNSÖZ	15
Giriş	17

Birinci Bölüm KABİLE DÜNYASI

I. KONUŞMA VE DÜŞÜNCE	25
1. İnsanlar ve Hayvanlar	25
2. El ve Beyin	28
3. Bilinç	29
4. İşbirliği	35
5. Cümle	37
II. KABİLE EVRENBİLİMİ	42
1. Doğal ve Toplumsal İlişkiler	42
2. Büyü ve Mit	44
3. Kabile Düzeni ve Doğal Düzen	48
4. Amerikan Yerlileri Evrendoğumları	50

İkinci Bölüm DOĞU DESPOTİZMİ

III. ÇİN	59
1. Yunanistan ve Çin	59
2. Büyük Toplum	61
3. Doğal Felsefe	65
IV. YAKINDOĞU	68
1. Tarım	68
2. Mısır Krallığı	70
3. Mezopotamya Krallığı	74
4. Babil Yeni Yılı	80
5. İlkel Çift	83
6. Krallığın İşlevi	85
7. İbrani Peygamberleri	89

Üçüncü Bölüm

BABİL'DEN MİLETOS'A

V. YUNAN TAKVİMİ	97
1. Suriye ve Girit	97
2. Mısır ve Mezopotamya Takvimleri	100
3. Yunan Takvimi: Asıl Kökeni	102
4. Yunan Takvimi: İlk Kökeni	104
5. Tamamlama	107
6. Çiftçinin Yıllığı	113
7. Yıllık Süre ve Krallık	115
VI. KADMOSOĞULLARI	118
1. Yunan Sözbiliminin Kökenleri	118
2. Thelidai	122
3. Tarihöncesi Boiotia	123
VII. YUNAN TANRIDOĞUMU	126
1. Kanıtlar	126
2. Tanrıların Doğuşu	127
3. Tanrılar Arasında Savaşım	129
4. Tanrıların Kralı	131
5. Hesiodos Evrendoğumu	133
6. Toplumun ve Doğanın Birbirinden Ayrılışı	137
VIII. MİLETOS OKULU	140
1. İon Evrenbilimi	140
2. Thales ve Anaksimandros	141
3. Anaksimenes	146
4. Burnet ve Cornford	148

Dördüncü Bölüm

YENİ CUMHURİYETLER

IX. EKONOMİK TEMEL	157
1. Meta Üretimi	157
2. Tunç Çağı'nda Temel ve Üstyapı	160
3. Fenikeliler	162
4. Yunan Ticaretinin Büyümesi	169
5. Metal Para	173
6. Kölelik	175
7. Birey	183

X DEMOKRATİK DEVRİM	186
1. Eski Demokrasi	186
2. Oligarşi	188
3. Tiranlık	192
4. Kleisthenes'in Devrimi	198
XI. DEMOKRATİK İDEOLOJİ	202
1. Toplumsal Adalet	202
2. Moira ve Metron	205
3. Orfecilik	207
4. İkiciliğin Kökeni	211

Beşinci Bölüm

KATKISIZ AKIL

XII. SAYI	219
1. Krotonlu Pythagorasçılar	219
2. Pythagorasçı Din	223
3. Sayı Kuramı	226
4. Ortalama	231
XIII. OLUŞ	237
1. Herakleitos: Politik Konumu	237
2. Herakleitos ve Mysteria'lar	238
3. Logos	240
4. Nesnel Diyalektik	245
5. Tragedya	247
XIV. VARLIK	251
1. Elea Okulu	251
2. Parmenides ve Mysteria'lar	252
3. Bir	254
4. İkinci İsaiah	257
5. Parmenides ve Herakleitos	259
6. İdeoloji ve Para	261
XV. MADDECİLİK VE İDEALİZM	263
1. Felsefe ve Bilim	263
2. Atom Kuramı	268
3. Öznel Diyalektik	274
4. Tanrıların ve Devlerin Savaşı	280
5. Doğal Felsefenin Sonu	286

XVI. YANLIŞ BİLİNÇ	293
1. Kuram ve Pratik	293
2. Çağın Yanılsaması	298
KAYNAKÇA	303
SÜRELİ YAYINLAR	311
DİZİN	312
HARİTALAR	318

ÖNSÖZ

Bu ikinci cilt, birincisiyle (*Tarihöncesi Ege*) aynı planı izliyor. *Aiskhylos ve Atina*'nın daha da genişletilmiş olup köleliğin gelişmesi ve bilimin kökeni üzerinde duruyor.

Köleliğin sistematik bir incelemesine girişmedim bu kitapta. Bu, bugün elimizde olan bütün bilgilere dayanarak yapılacak ortak bir araştırmanın konusu olabilir. Böyle bir çalışmanın, sömürgeci baskı altında, kölelerin ve onlardan da çok köle sahiplerinin aşağılandığını anlayamaz duruma gelmiş olan burjuva araştırmacıların altından kalkamayacağı bir iş olduğu gittikçe daha iyi anlaşılıyor. Yine de Yunan uygarlığının bunsuz anlaşılmayacağını gösterecek kadar şeyin söylenmiş olduğunu umuyorum.

Yunan biliminin teknik kaynaklarını da araştırmadım. Bu da uzmanların konusudur. Amacım, ilkel düşünce ile bilimsel bilgi arasında bir halka oluşturan doğacı filozofların yapıtlarının temelinde yatan fikirleri incelemek oldu. Tragedyanın ekonomik temelini *Aiskhylos ve Atina*'da verilmiş sonuçlarla birlikte incelerken, vardığım sonuçların eski demokrasinin öteki ideolojik ürünlerine de aynı şekilde uygulanabileceğini fark ettim. Bu nedenle, bu ciltte, meta üretiminin ve paranın dolaşımının Yunan felsefesinin gelişiminde oynadığı rolü inceledim.

Bunu büyük ölçüde, *Kafa ve El Emeği* adlı yapıtında yayımlanacak olan Kant üzerine çalışmasında benden bağımsız olarak benzeri sonuçlara ulaşmış olan Dr. Alfred Sohn-Rethel'e borçluyum. Kendisi, kitabını daha basılmadan önce okumama izin vermemle kalmayıp, benim çıkardığım sonuçları benimle tartışarak *Kapital*'in açış bölümlerinin felsefi önemini gereğince değerlendirmeme yardım etmiştir.

Çin üzerine olan bölüm, Yunan ve Çin felsefesinin karşılaştırmalı bir incelemesine bir yaklaşım denemesidir, üçüncü ciltte bunu sürdüreceğimi umuyorum. Hint felsefesi hakkında da bir şeyler söylemeyi düşünmüştüm,

fakat Hint tarihindeki zamandizinsel güçlükler engel oldu bu girişime. Marksizmin Hindistan'da yayılmasıyla bu sorunların çözüleceği umudunu taşıyorum.

Eleştirileri için Profesör Benjamin Farrington ve Mr. Maurice Cornford'a; aynı zamanda Prag, Charles Üniversitesi Klasik Dilbilim Bölümü'nden çalışma arkadaşlarıma teşekkür borçluyum; kendileriyle yaptığım uzun ve ateşli tartışmalardan kazandıklarımı sözlerle anlatmam olanaksız.

Birmingham, Ocak 1955

GEORGE THOMSON

İKİNCİ BASIMA ÖNSÖZ

Bu kitap Marksistler arasında geniş bir biçimde tartışıldı; bunlardan bazıları, kitabın, meta üretiminin rolüyle ilgili ana tezine henüz inanmış değiller. Bu ve tartışılan diğer sorunlar üzerindeki nihai sonuç ne olursa olsun, kitabın, felsefe tarihine daha az dogmatik, daha çok diyalektik bir yaklaşıma olan gereksinmeye dikkatleri çekmiş olduğuna inanıyorum.

Yeni fikirlerin o kadar iyi karşılanmadığı burjuva çevrelerde kitabın etkisi daha az belirgin oldu. Öyle görünüyor ki, birçok üniversite öğretim üyesi onu ya görmezlikten gelmekte ya da (daha ölçüsüzce) suçlamakta; fakat bütün bunlar, kitabın kitaplıklardaki kopyalarının öğrencilerce okunmaktan yıpranmasını önlememiştir. Bundan başka, kölelik üzerine son tartışmalarda, IX. Bölümde ileri sürülen fikirlerden bazıları, alındığı yer belirtilmeksizin de olsa tekrarlanmaktadır. Bundan önceki ciltte, özellikle Homeros üzerine olan bölümler, aynı yazgıya uğramıştı. Bunu bir övgü olarak kabul ediyorum.

Bu basım, Japonca baskısı dışında, Çekçe, Rusça, İspanyolca ve Almanca basımlarına alınmış birçok ekleri ve diğer düzeltmeleri içermektedir.

Birmingham, 1961

GEORGE THOMSON

GİRİŞ

Birinci cildin girişinde, Tarihöncesi Ege'nin incelenmesine bir temel olsun diye Mezopotamya, Mısır ve Doğu Akdeniz'deki sınıflı toplumun evrimi üzerine kısa bir özet verilmişti. O zamandan bu yana, *Vestnik drevnei istorii*'de, yeni bir dünya tarihi için bir taslak planının bir parçası olarak, eski tarihin dönemlere ayrılması konusunda bir şema önerisi yayımlandı.¹ Bu bölüme başlarken, bu şemanın bir bölümünü kısaltılmış biçimde burada tekrarlamak ve bana üzerinde biraz daha düşünülmesi gerekiyor gibi gelen bazı noktalara dikkati çekmek istiyorum.

Şemanın ilgili bölümünü şöyle özetleyebiliriz.

Dünya Tarihi'nin ilkel ortaklaşmacılıkla ilgili kesiminin, onun bütün halklara özgü gelişiminin temel çizgilerini açıklaması gerekir. Üretim araçlarının toplumsal mülkiyetindeki temel meydana çıkarılmalı ve bu düzende onu toplumcu mülkiyetten ayıran sınırlamalar açıklanmalıdır. Bu sınırlamalar, üretim güçlerinin gelişmesinin düşük düzeyine ve ilkel komünlerin küçük ve birbirinden ayrı oluşuna bağlıdır. Üretim güçlerinin yavaş fakat düzenli gelişiminin, ilkel komünün erken tipinden kabile toplumuna doğru gelişmeyi açıklayacak biçimde çözümlenmesi gerekir.

El aletlerinin taştan olduğu kadar bakırdan da yapıldığı bakırtaş döneminde, Nil, Fırat, Dicle ve İndus vadilerinde büyük ilerlemeler görürüz. Buralarda ilk kez, ilkel ortaklaşmacılığın son buluşunu, köleliğin ve sınıf savaşımının büyüyüşünü ve devletin oluşumunu gözleriz.

Köle toplumunun gelişmesinde, erken ve gelişmiş olmak üzere iki aşama fark edilebilir. Erken aşamada, kölelik ataerkildir ve meta üretiminden çok ilk gereksinimlerin doyurulmasına yönelmiştir. Ticaret pek gelişmemiştir. Borç karşılığı köleleştirme yaygındır, daha çok henüz toprağından atılmamış köylülerden oluşan önemli bir küçük üreticiler sınıfı vardır. Mülkiyet doğu tipindedir. Devlet tipik despotluk biçimini almıştır, kültürel gelişme yavaştır. Gelişmiş aşamada, üretim güçlerindeki daha ileri gelişmelere bağlı olarak, kölelik meta üretimine yöneltilmiştir ve temel üretim alanlarında özgür el emeğinin yerini köle emeği almıştır. Küçük üreticiler yoksullaşmıştır; ticaretin

1 VDI, 1952, I.

daha da gelişmesiyle para ilişkileri, özel mülkiyet, özel olarak sahip olunan kölelerin sayısı artar ve diğer kategorilere üstün duruma gelir. Devletin tipik şekli, köleci demokrasinin en yüksek derecesine ulaştığı *polis*'tir. Kültürel gelişme hızlıdır, sözcüğün gerçek anlamında bilgiye götürür.

Bu iki aşamayı birbirinden ayırırken, onları birbirinden kesin biçimde ayırmış gibi düşünmemeliyiz. Tersine, gelişmiş köleci toplum erken köleci toplumla birlikte bulunuyordu: tıpkı erken köleci toplumun, komşu birçok bölgede egemenliğini sürdüren ilkel ortaklaşmacılıkla birlikte oluşu gibi. Onları, yukarıda sözü edilen bütün özellikleriyle her yerde aynı derecede gelişmiş olarak bulmayı da ummamalıyız. Tipik örnekler vermek gerekirse, erken aşama için Mısır ve Mezopotamya'yı, gelişmiş aşama içinse Solon sonrası Atina'yı gösterebiliriz.

Köleci toplumun tüm tarihini gözden geçirirken altı dönem görürüz.

Birinci dönemde (İ.Ö. otuzuncu-on altıncı yüzyıllar) Mısır, Mezopotamya ve İndus köleci devletleri ortaya çıktı. Bu dönemde Çin'de, yani Yin ya da Shang Hanedanından önce, ilkel ortaklaşmacılığın son bulduğunu fakat bir köleci devletin henüz ortaya çıkmadığını gözleriz. Bu dönemin son kısmında, Mısır'da Orta Krallığın, Mezopotamya'da ise Amorite krallıklarının ortaya çıkışı, Mısır ve Babil kültürünün açılıp serpilmesiyle aynı zamana denk düşmüştür. Kuzey Mezopotamya, Suriye ve Kappadokia'daki ilkel kabileler, bu merkezlerle ilişkileri yoluyla köleci toplum yörüngesine çekildiler ve Filistin, Fenike ve Ege'de sınıflı toplum biçimleri gelişmeye başladı. Bu arada, metal kullanımı Avrasya steplerinin ilkel halklarına yayılmıştı. Bu ise oralarda köleci toplumun oluşmasına değil, göçebe kabilelerden etnik grupların hızla birleşmelerine yol açtı. Dönemin erken bölümünde Hint-Avrupa göçebe kabileleri Hither Asya'da (Hititler) göründüler, daha sonra da Hindistan'a kadar uzandılar (Ariiler).

İkinci binyılın ortalarında Yakındoğu'nun köleci devletleri bir bunalıma girdi; bu, bir yandan borç köleliğinin artması ve köy komünlerinin yoğun sömürsüyle, öte yandan ilkel komünal ilişkileri bu merkezlerle ilişki yoluyla dağılmış olduğu için, yağma ararken oraları işgal etmeye zorlanmış çevre kabilelerle (tribü'lerle) olmuştu.

İkinci dönem (İ.Ö. on altıncı-yedinci yüzyıllar) kısmen, geniş alanları yöneten asker devletlerin (Asur, Mitanni, Hitit krallığı) ortaya çıkışının; kısmen de Doğu Akdeniz'de yeni köle sahibi toplulukların oluşumunun etkilediği erken köleci toplumun toprak yönünden genişlemesiyle belirgindir. Erken köleci toplum en yüksek noktasına Girit'te (Geç Minoan) erişti ve Yunan anakarasında (Mykenai) gelişmeye başladı. Daha sonra kendi ilkel komünal ilişkilerinin dağılmasıyla harekete geçen Dorlar ve kuzeybatıdan gelen diğer Hellen kabileleri Yunanistan'ı ve Girit'i istila etti ve Mykenai uygarlığına son verdi. Bu ilkel

ortaklaşmacılığın son bulması, köleliğin ve mülk eşitsizliklerinin büyümesi ve *polis*'in yükselişiyle belirginleşen Yunanistan'ın öz tarihinin başlangıcıdır. Uzakdoğu'da Shang Hanedanı on beşinci yüzyıl içinde Chou kabileleri tarafından devrildi ve yerini Chou Hanedanı aldı; Chou Hanedanı yönetiminde Sarı Nehir vadisinde bir erken köleci devlet gelişti. Sekizinci yüzyıldan sonra, köle sahibi soyluların ortaya çıkışıyla zayıflayan Chou imparatorluğu böylece bir sıra bağımsız devletlere bölündü (Düşman Devletler).

Üçüncü dönemde (İ.Ö. yedinci-dördüncü yüzyıllar) Yunanistan'da üretici güçlerin hızla gelişmesine dayanan, ticaretin büyümesine ve madenî paranın bulunmasına yol açan gelişmiş bir köleci toplumun ortaya çıktığını görüyoruz. Madenî paranın ortaya çıkışı önce borç köleliğinin birden artışı sonucunu verdi; ama en ilerlemiş topluluklarda bu (Solon yasalarıyla) hemen ortadan kaldırıldı ve yerini barbarların köleleştirilmesine bıraktı. Alınıp satılabilir köleliğin artması için bu gerekliydi; çünkü, özgür insanlar köleleştirilebileceği sürece bunların sömürücü sınıfa karşı kölelerle birleşebilme tehlikesi vardı. Köleci toplum İtalya, Kuzey Afrika ve İspanya'da birçok merkezde, fakat Yunan kolonileri dışında, çoğunluğuyla erken biçimiyle kuruldu. Mezopotamya'da ve Mısır'da gelişmiş köleci toplumun bazı özellikleri daha Pers istilası zamanında ortaya çıkmıştı, ama tümüyle köle sahibi olma ilişkilerinin erken aşaması Pers yönetimi altında sürdürüldü.

Yunanistan'da gelişmiş köleci toplumun daha ileri derecede gelişmesiyle, küçük üreticiler ortadan silindi ve toprak sahipliğinin merkezileşmesi olayı başladı. Birçok yurttaş toprağını yitirdi ve köle edinme şansı da olmadığı için lümpen proletarya düzeyine düştü. Bu yolla, artık köle sahibi toprak sahiplerinin sivil topluluğu olmaktan çıktığı için *polis*'in temsil ettiği politik biçim toplumsal öze uymuyordu. Sonuçta, yıkıcı bir iç savaşım döneminden sonra Yunan devletleri, salt geriliklerinden dolayı özgür ve varlıklı bir köylü sınıfını devam ettiren Makedonialılar tarafından ele geçirildiler.

Tasarı plan (müsvedde plan) eski tarihin, bu cildin amacı dışında kalan, üç dönemle devam ediyor.

Planda önerilen şema aslında doğru, ama bazı noktalarda eleştiriye açık; bunlardan en önemlileri şunlar:

Erken köleci devletlerde meta üretiminin gelişimi tasarı planının izin verdiği kadar büyüktür. Bu devletlerin birçoğunda dışsattım için üretilen malların gerçek hacmi, özellikle Babil'de, önemli derecedeydi; ama bu ticaret, sulamanın denetimini ellerinde tutan yönetici sınıfın tekelindeydi. Köylülerin vergi olarak teslim ettiği ürün fazlasına dayanıyordu; bunlar da komisyoncu olarak iş gören tüccarlarla birlikte, toprak sahipleri yönetici sınıfına bağımlı kalıyorlardı. Bu devletlerin sınıf yapısı, meta üretiminin ve para ilişkilerinin daha fazla gelişimine engeldi.

Ayrıca plan, demir işlemeyle ilgilenmiyor. Küçük üreticilerin üretkenliğini yükselterek hem çiftçileri hem zanaatçıları bağımsızlaştıran şey demirin ortaya çıkışıydı. Meta üretimi madenî paranın bulunuşunun mümkün ve zorunlu hale geldiği noktaya kadar gelişti; böylece yardımla, toplumun bütün katlarına girerek, eski komünal ilişkilerden geriye kalan ne varsa yok ederek her zamankinden daha hızlı genişledi. Yeni mallardan en kazançlısı insandı; dolayısıyla bu aşamada kölenin bir kullanım değeri olduğu ataerkil köleliğin yerini, kölenin bir mübadele değeri olduğu taşınabilir kölelik alır ve kölelik, “üretimi gerçekten avucu içine alır.”

Nihayet, erken köleci toplumdan gelişmiş köleci topluma geçiş sırasında sınıf savaşımının aldığı biçimler açıkça tanımlanmamıştır; Atina’da gelişmiş köleci toplumun ortaya çıkışı Solon zamanına değil, yarım yüzyıldan daha sonraya, Kleisthenes zamanına konmak gerekirdi; ya da Solon’dan Kleisthenes’e kadar olan olayların tüm akışına, üretim ilişkilerindeki yavaş değişikliklerin politik bir devrimde en yüce noktasına ulaştığı bir tek süreç olarak bakılmak gerekirdi. Bu, sürecin tasarı planındakinden daha uygun ve tutarlı bir tablosunu veren Engels’in Atina devletinin doğuşuna değgin açıklamasında açıkça bellidir. Ana noktaları şöyle:

Önce, tüm sürecin anahtarı, meta üretiminin artmasıdır:

Hayvan sürüleri ve lüks maddelerdeki özel mülkiyetin gelişmesi, bireyler arasında değiş tokuşa, ürünlerin *metaya* dönüşmesine yol açtı. Daha sonraki tüm kargaşanın tohumları da burada yatıyor. Üreticileri, ürünleri artık doğrudan kendileri tüketmeyip değişim işinde ellerinden çıkmasına izin verince, onun denetimini de yitirdiler. Ürünlerinin başına ne geldiğini artık bilmiyorlardı; ürünün bir gün üreticiye karşı, onu sömürmek ve baskı altına almak için kullanılabilme olasılığı vardı. Bu nedenle hiçbir toplum, bireyler arasındaki değiş tokuşu ortadan kaldırmadıkça, ne kendi ürününe sahip olma hakkını ne de kendi üretim sürecinin toplumsal etkileri üzerindeki denetimi devamlı olarak elinde tutamaz.

Atinalılar, bireyler arasında değiş tokuş bir kez başlayınca ve ürünler metaya dönüşünce, ürünün üretici üzerinde sahiplik hakkını ne çabuk isteyeceğini çok geçmeden öğrenecekti. Meta üretiminin ortaya çıkışıyla bireyler toprağı kendi hesaplarına işlemeye başladı, bu da çok geçmeden toprağın bireysel sahipliğine yol açtı. Geriye kalan her şeyle değiştirilebilir genel meta, Para, bunu izledi.²

Engels, Solon’un reformlarını tanımlayarak sürdürür. Onların etkileri eski *gentile* (soysal) yapıyı zayıflatacak fakat yok edemeyecekti.

Onun tümünden yok oluşunu, ancak yüzyılın sonunda, meta üretiminin daha da gelişmesi, köleliğin daha da artması ve bağımsız bir tüccar sınıfının doğuşu sağlayacaktı:

2 *Origin of the Family, Private Property and the State*, Londra 1940, s. 124. [Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Yordam Kitap, 2019]

Taşınabilir mülk, para, köleler ve gemiler şeklindeki zenginlik durmadan artıyordu, fakat artık eski durgun günlerde olduğu gibi taşınamayan mülk edinmenin bir yolu değildi yalnızca; başlı başına bir amaç olmuştu. Bir yandan eski aristokratik güç şimdi zengin sanayiciler ve tüccarlardan oluşan yeni sınıftan gelen başarılı rekabetle savaşmak zorundaydı; öte yandan, eski *gentile* (soya dayanan) yapının son kalıntılarının altından da toprak kaymıştı... Bu arada, partiler arasında kavga devam ediyordu. Soylular eski ayrıcalıklarını yeniden kazanmak istiyorlardı, bir an için üstün geldiler de, ancak, Kleisthenes'in devrimi (İ. Ö. 509) sonunda onları ve onlarla birlikte *gentile* yapının son kalıntılarını da yıkıncaya kadar.³

Kleisthenes'in devrimini anlattıktan sonra:

Şimdi, temel özellikleriyle tamamlanmış olan devlet, servetin, ticaretin ve sanayinin hızla büyüüşünün de gösterdiği gibi, Atinaluların yeni toplumsal koşullarına tıpatıp uydurulmuştu. Toplumsal ve politik kurumların dayandığı sınıf karşıtlığı, artık soylularla sıradan insanların değil, kölelerle özgür insanların, korunan kişilerle yurttaşların karşıtlığı idi.⁴

Yunan felsefesinin temelinde yatan süreç budur. Anaksimandros, Solon'la aynı sınıfsal bakışı ortaya koyar; Pythagoras, soylularla sıradan insanlar arasındaki sınıf çatışmasının görünüşte çözüldüğü kısa dönem sırasında "zengin sanayiciler ve tüccarlardan oluşan yeni sınıf"ın bakışını dile getirir; Herakleitos, yeni koşulların değiştirdiği biçimiyle, eski soyluların bakışını; Parmenides'ten sonraysa onların ardıllarının yapıtlarında, yurttaşlar arasında, özgür insanlarla köleler arasındaki temel zıtlığın belirlediği sınıf savaşımının daha ileri gelişimini izleyebiliriz.

3 Aynı yerde, s. 129.

4 Aynı yerde, s. 132.

Birinci Bölüm

KABİLE DÜNYASI

İnsan, Doğa'nın yardımcısı ve yorumlayıcısıdır. Ancak, onun bağırında çalışarak ve onu gözleyerek onun düzenini kavrayabildiği kadar anlayabilir onu ve hareket edebilir. Bunun ötesinde ne bilgisi ne gücü vardır.

BACON

KONUŞMA VE DÜŞÜNCE

1. İnsanlar ve Hayvanlar

“Bütün insanlık tarihinin ilk öncülü kuşkusuz, canlı insan bireylerinin varoluşudur. Böylece saptanacak ilk olgu bu bireylerin fizik yapıları ve onların, bunun sonucu, doğanın geriye kalanıyla ortaya çıkan ilişkileridir.” Marx ve Engels, Marksizm üzerine ilk tam cümlelerinde böyle yazmışlardı.¹ Yıllarca sonra Engels şöyle yazıyordu: “Düşünce ve bilinç insan beyninin ürünleridir.”² Bu cümlelerdeki gerçek o denli açıktır ki, üzerinde durulmaya değmez gibi görünebilir, ama filozoflar onu yadsımak, çarpıtmak ya da örtmek için ciltlerle kitap yazmışlardır.

Platon, diyaloglarından birinde, Protagoras’ın ağızına, insanın kökeni üzerine bir masal verir.³ Canlı yaratıklar, tanrılarca ateşten ve topraktan yapılmışlardı. Yaratıldıktan sonra, Prometheus ve erkek kardeşi Epimetheus, her tür, kendini savunacak araca sahip olabilsin diye, tırnak, kanat ya da yeraltında barınaklar vererek kendi yeteneklerini bağışladı onlara; soğuğa karşı korunmak için hayvan kürklerine, derilerine sardı onları; bazılarına, diğerlerinin doğal avı olma yazgısını verdi, ama aynı zamanda onları son derece doğurgan yaparak yaşamı sürdürmelerini sağladı. Bütün bunlar, kardeşinin yönetimi altındaki Epimetheus tarafından yapıldı, ama görevinin sonunda farkına vardı ki, eldeki bütün yetenekleri istemeyerek (hayvanlara) bağışlamış, insanlara hiçbir şey kalmamıştı. Prometheus da insanı yok olup gitmekten korumak için ateşi verdi ona.

Bu bir mittir. Bir mitin ne olduğu sorusu daha sonra çıkacak ortaya. Hiçbir mit, sunulduğu biçimde gerçek değildir; ama birçok mit, hakikati içerir. Bizim örnekte, insan ateşi Prometheus’tan ya da herhangi bir başka tanrıdan hediye olarak almamıştır. Kendi us gücüyle kendi için bulmuştur onu. Yunanların kendileri de biliyordu bunu, çünkü Prometheus figürünü insan zekâsının bir

1 Marx-Engels, *The German Ideology* (Alman İdeolojisi), Londra, 1938, s. 7.

2 Engels, F., *Anti-Dühring*, Londra 1934, s. 44.

3 Platon, *Prt.* 320-2.

simgesi olarak yorumluyorlardı. Ayrıca zekânın bir başka yetenekten, aynı zamanda özellikle insanın konuşma yeteneğinden ayrılmaz olduğunu da biliyorlardı. İnsan, *logos*'a sahip olmakla hayvanlardan ayrılır; us'tur bu, anlayıştır ve konuşmadır. Onu yaratıkların efendisi, doğanın sahibi, kartaldan daha hızlı, aslandan daha güçlü yapan da budur. Nasıl elde etti bunu? Mitin verdiği yanıtta göre, öteki hayvanların sahip olduğu saldırı ya da savunmaya yarayan bedensel gelişmelerde yetersiz olduğu için elde etti onu. Bunlar olmayınca, yok olup gitme tehlikesiyle yüz yüze geldi ve böylece, görüldüğü gibi onları geliştirmeye zorlandı. Bu mitin özü, bilimsel bir hakikattir.

Genel olarak, hayvansal yaşamın çeşitli biçimleri doğal ayıklanmayla çok uzun bir süre içinde evrimleşmiştir; bu yolla, kendilerini az ya da çok başarıyla farklı ortamlara ve birbiri ardından gelen ortam değişikliklerine uydurarak farklılaşmışlardır. İklim koşulları yeryüzünün farklı yerlerinde farklı olmakla kalmayıp, her yerde, birtakım daha küçük ya da daha büyük değişikliklere de uğramıştır. Çevre değiştiği için hiçbir hayvan türü hiçbir zaman çevresine tam olarak uyamaz; kendisini belli bir dönemin koşullarına kusursuz bir biçimde uydurmuş olan bir tür, daha az özelleşmiş diğer türler artar ve çoğalırken, aynı nedenle bir süre sonra güçsüz duruma gelebilir.

İnsan, hayvanların en yüksek sınıfı olan kendisinden başka insansıları ve maymunları da içine alan primatlardan biridir.⁴ Diğer memeli sınıfları, kedi ve köpeği içine alan etoburlarla, at ve sığırı içine alan toynaklılardır. İlk memeliler ağaçlarda yaşarlardı. Toynaklılar ve etoburlar kendilerini toprak üzerinde yaşamaya çeşitli yollardan uydurarak bu ata kütüğünden dal vermişlerdir. El ve ayaklarının daha ince eklemelerini yitirerek, dört ayakları üzerinde daha sıkı durmayı ve hızla hareket edebilmeyi öğrendiler; boynuz, tırnak, omurga, uzun sivri diş, ot çiğnemek ve eti parçalamak için dişler, uzaktan koklamak için uzun bir burun gibi çeşitli saldırı ve savunma organları geliştirdiler. Bu arada bir başka grup, primatların ataları ağaçlarda kaldı ve böylece ilkel memeli yapısını tümüyle sürdürdü. Bunların yaşam koşulları, keskin bir koku duyusundan çok iyi görme duyusunu, hız ve güçten çok çevikliği ve ustalığı gerektiriyordu; meyve ve yapraklardan oluşan yiyecekleri dişlere büyük gereksinme göstermiyordu. Gözler tam bir üç boyutlu görüş geliştirirken uzun burun yavaş yavaş ufaldı. Pençeler büzülerek duyarlı parmaklar içine gömülü düzleşmiş tırnaklara dönüştü; parmaklar daha esnek duruma geldi: el ve ayak başparmakları küçük nesnelere yakalayabilmek ve tutabilmek için öteki parmaklara zıt yönde hareket edebilir oldu; nihayet, bu gelişmelere uygun olarak beyin daha büyüdü ve karmaşıklaştı. Beyin, işlevi, diğer bedensel organları dış dünya ile etkileşimlerinde denetlemek olduğu için büyümesi fazla özelleşme

4 Le Gros Clark, *From Savagery to Civilisation* (Yabanılıktan Uygarlığa), Londra, 1946, s. 7-31.

tehlikelerinden uzak bir organdır. Böylece, primatlar daha az değil daha çok uyum sağlayabilecekleri bir biçimde evrimleşti.

İnsanın en yakın canlı akrabası, insansı maymunlardır. Ayakları üzerinde yürümesi, duruşu ve daha büyük olan beyniyle bunlardan ayrılır. Bazı özellikler yönünden, gerçekte onlardan daha ilkeldir. Onların uzun kolları, kısa bacakları, küçük arka ayakları ve çomağımsı başparmakları, daldan dala sallanma alışkanlıklarına bağlı, oldukça yeni gelişmelerdir.⁵ Bu özellikler, Kenya'da bulunan, bugünkü iri insansuların ataları olduğu sanılan fosil tiplerinde yoktur; Güney Afrika *Australopithecus*'larında da. Fosil tiplerinin insansular gibi nispeten küçük beyinlere ve iri çenelere sahip yakın bir akraba grubudur bu; ama yalnızca yukarıda adı geçen özelliklerin olmayışı ile değil, aynı zamanda dik duruşlarıyla da insana benzerler; bu da açık arazide yürümeye alışkın olduklarını gösterir; yaşadıkları, yetiştikleri yerin sık ağaçlıklı olmadığını düşündüren yerbilimsel kanıtlarla doğrulanmıştır bu. Herhangi bir türden aletleri olup olmadığı hâlâ yanıtlanmamış bir sorudur.⁶

Pithecanthropus'un, özellikle Pekin yakınında bulunanların kalıntıları daha da önemlidir. Burada, beyin yine oldukça küçüktür ve kafatasında insansulara benzer birçok özellikler vardır, fakat vücut insan biçimindedir. Bu ilkel insanların mağaralarda oturdukları, geyik avladıkları, kuvarstan alet yaptıkları ve ateşi kullanmayı iyi bildikleri saptanmıştır.⁷

Bu nedenle, hayvanlardan insana farklılaşmanın ilk adımı, bugün hâlâ tanımlanmamış olan bir çevresel değişime yanıt olarak, insansulardan bazılarının ağaçta yaşama alışkanlıklarını terk edip yerde yaşamaya başladıkları zaman atılmış gibi görünmektedir. Etoburların ve toynaklıların ilk atalarının milyonlarca yıl önce yapmış oldukları şeydir bu; fakat insan onların örneğini izlediğinde çok daha yüksek bir evrim düzeyinde yaptı bunu, dolayısıyla değişikliğin sonuçları bütünüyle farklıydı. Gördüğümüz gibi, başka herhangi bir hayvandan daha iyi bir beyni vardı o zaman ve toprak üzerinde yürümeyi öğrenirken, yaşamı sürdürmesinin tek şansının beynini daha da geliştirmesine bağlı olduğu bir yaşam biçimine bağlanmış oldu. Bu noktada, bir başka söylence geliyor aklımıza:

Başyapıt eksikti henüz, sonu
O güne dek yapılanların – bir yaratık ki, ne yere yatay
Ne de kaba öteki yaratıklar kadar, ama akıl
Bağışlanmış kendisine, kaldırabilir
Gövdesini yerden ve dimdik tertemiz alniyla
Yönetebilir geriye kalanları, kendini bilerek...⁸

5 Aynı yerde, s. 334.

6 Aynı yerde, s. 63-5.

7 Aynı yerde, s. 80-3; daha fazla bilgi için bkz. Pei Wen-chung, *New Light on Peking Man* (Pekin İnsanı Üzerine Yeni Bilgiler), ChR. 3.4.33.

8 Milton, *Paradise Lost* (Kayıp Cennet), s. 7. 505.

2. El ve Beyin

Hayvanlar doğanın bir parçasıdır. Onlarla çevreleri arasında meydana gelen etkileşim, kendileri yönünden, tamamen edilgen ve uyumsaldır. Bu bakımdan, kendileriyle organik yaşamın daha alt biçimleri arasında nitelik yönünden bir fark yoktur. Herhangi bir bölgenin bitki örtüsünün, üzerinde otlayan sığır sürülerinin bozucu etkisiyle değişmesinde olduğu gibi, doğa üzerinde karşı tepkileri olduğu gerçektir; fakat hayvanların kendileri, yaptıkları konusunda, akış yolları boyunca vadileri oyan nehirlerden daha bilinçli değildir. Arı kovanları, kuş yuvaları ve kunduzların su setleri de bunun dışında değildir. Bu tür etkinlikler biyolojik olarak kuşaktan kuşağa taşınan uyum birimleridir.

Yine de, en alt düzeydeki hayvanlarla en üst düzeydekiler arasında derece farklılıkları vardır. Az ya da çok uyumsaldırlar. Hayvanların en üst düzeydekileri, insan olmayan primatlar bu üstünlüklerini, öteki organlardaki özelleşme noksanlığının mümkün kıldığı nispeten büyük beyinleri sayesinde bütün diğer hayvanlardan daha uyumsal olmalarına borçludurlar. Onlara ellerini uzattıklarında yiyecek veren ve düşmanlarına karşı sığınacak bir yer sağlayan ağaçlarda yaşadıkları için bu şekilde evrimleşebilmişlerdir.

İnsanın ilk ataları bu doğal üstünlüklerini terk edince, organik yaşamın evriminde, hayvanla doğa arasındaki ilişkinin niteliksel bir değişime uğradığı yeni bir aşama başlamış oldu. Dişleri, kolları, bacakları yönünden tamamen savunmasızdılar, bunlara kalsalardı kuşkusuz yok olurlardı. Fakat bizimkinden küçük de olsa, insansı maymunlardakinden daha büyük bir beyin bağışlanmıştı kendilerine; ayrıca, ayakta durmaları sayesinde bir çift elleri vardı: Beynin kılavuzluğundaki bu eller, kendilerini doğasal koşullara uydurmak yerine doğayı bilinçli olarak kendi gereksinimlerine uydurma olanağını veriyordu onlara. Hayvanların aksine insan “kendini tanı” ve buna uygun olarak doğayla ilişkisi yalnızca edilgen değil etkidir, özneyle nesne arasındaki bir ilişkidir. Engels’in yazdığı gibi:

Kısaca, hayvan dış doğayı yalnızca kullanır ve ondaki değişiklikleri yalnızca varlığı ile etkiler. İnsan onu kendi amaçlarına hizmet ettirebilecek gibi değiştirir; onun efendisi olur.⁹

İnsan, vücudunun tüm ağırlığını ayaklarına verince, ayak parmaklarının tutma, yakalama duyarlılığını yitirdi, fakat elleri serbest kalınca, el parmakları en ince hareketleri yapabilecek duruma geldi. Yavaş yavaş ilerleyen bir süreçti bu. Yeni duruşunun ilk etkisi, çeneleri üzerindeki baskının hafiflemesiydi: yiyecek ve diğer nesnelere parçalamak, ezmek gibi görevleri ellerine devretmişti. Böyle olunca, çeneler küçülmeye başladı, dolayısıyla beyin daha da genişle-

9 Engels, F., *Dialectics of Nature* (Doğanın Diyalektiği), Londra, 1940, s. 291.

mesi için yer açılmış oldu ve beyin genişleyince, elleri daha yakından denetleyebilme olanağını kazandı.

İnsanın iki asal özelliğinin –alet kullanma ve konuşma– fizyolojik kökeni konusunda dikkat etmemiz gereken şey, elin ve beynin işte bu koşut gelişmesidir. İnsan olmayan primatlar doğal nesnelere elleriyle idare edebilirler, hatta onları silah olarak da kullanabilirler, ama onları alete döndürebilmeyi yalnızca insan öğrenebilmiştir. Alet yapımı, hem el ustalığını hem zekâyı, daha da çok, ileride göreceğimiz gibi, konuşmadan ayrılması güç yeni bir tür zekâyı gerektirir. Ellerin motor organları ile konuşma organları beynin iki komşu alanından kontrol edilmektedir artık.¹⁰ Bu nedenle, çoğu kez bir bölgeden diğerine “bulaşma” denen bir şey görürüz. Çocuklar yazı yazmayı öğrenirken, dillerini yuvarlarlar ağızlarında, hatta elin hareketlerini kontrol etmek için gereken yoğun çaba içinde sözcükleri yüksek sesle söylerler; buna karşılık, konuşurlarken erişkinlerden daha serbest el kol hareketleri yapmak isterler. Bunlar ilkel özelliklerdir. Yabanılarda el kol hareketleri çok bol ve karmaşıktır, ayrıntılıdır. Bazı dillerde, konuşmayla o denli yakından bağlantılıdır ki, sözcükler, uygun hareketler olmaksızın tam anlamlarını iletmezler pek.¹¹ Gerçekten de konuşurken kendi kendimizi gözlemlememiz, “bulaşma”nın hiçbir zaman bütünüyle ortadan kalkmamış olduğunu görmemiz için yeter. Bundan, ilk insanın ellerinin işlemesine, az ya da çok, zıtlıklarıyla orantılı olarak, ses organlarının bir tepke hareketinin eşlik ettiğini çıkarabiliriz. Daha sonra, ortak çalışmada bu sesçil (*vocal*) hareketler, ellerin işlemesini yönetme yolu olarak bilinçli bir biçimde geliştirilmiş, en sonunda ellerin tepke hareketleriyle desteklenen bağımsız bir iletişim aracı olarak ortaya çıkmıştır.

3. Bilinç

Evrimin gidişi boyunca hayvansal yaşamın çeşitli biçimleri kendilerini yapısal ve işlevsel olarak, değişen doğal çevrelerine uydurdular, onların en yüksek düzeyde olanlarıysa, çevrelerine daha çok çeşitli yönlerden tepki göstermelerini mümkün kılan beyinlerinin büyüklüğü ve karmaşıklığı ile diğerlerinden ayrılmış oldular: bir tek sözcükle, onlar daha zekiydiler.

Zekâyı beyin gücüyle eşit tutmak akla uygun gibi görünebilir; ama bu nokta üzerinde daha ısrarla durmak gerekir, yoksa zekâyı ait olmadığı bir yere bağlar duruma düşebiliriz. Bazı arı, eşek arısı, karınca ve beyaz karınca türleri son derece yüksek örgütlenmiş topluluklar halinde yaşarlar, o derece belirgin bir zekâyla davranırlar ki çoğu kez insan toplumuyla karşılaştırıldıkları olur. Fakat inceleyince görürüz ki, onlarda zekâ denilen şey hiç de beyin gücüne de-

10 Winton, F. R. ve Bayliss, L. E., *Human Physiology* (İnsan Fizyolojisi), 3. bas. Londra 1948, s. 432-3.

11 Cilt I s. 392; Cassirer, E., *Philosophie der symbolischen Formen*, Berlin, 1923-9, s. 1/130.

ğil, katkısız fizyolojik işlevlerin ayrıntılı bir biçimde bölünmesine dayanmaktadır. Daha yüksek hayvanlarda bu işlevler, cinsel üremenin dışında, türün her bireyinde bir araya toplanmış durumdadır; bu böceklerde, toplumsal ilişkilerle yüzeysel bir benzerlik taşıyan, fakat bizim üretim dediğimiz etkinliğin yokluğuyla onlardan ayrılan bir davranış sisteminde dağılmış ve düzenlenmiştir bunlar.¹² Yine, kuşların göçü bir yön duygusunu ortaya koyar, bir zekâ işi olsaydı bu insanüstü bir şey olurdu; ama gerçekte, çevreye fizyolojik uyumun kaba ve savurgan bir biçiminden başka bir şey değildir.

Beynin çalışmasının da fizyolojik bir süreç olduğu söylenebilir. Doğrudur bu, ama o bütün bu türlü süreçlerin en incisi ve en arınmışıdır. Bir türün üyelerinin, bireyler olarak kendi çevrelerine tepki göstermelerini mümkün kılan bir alettir beyin. Türün farklı üyeleri, zor bir durumla karşılaşıncı, kendi beyinlerini kullanarak az ya da çok başarıyla bu durumdan kurtulmaya çalışır. Daha yüksek memelilerin davranışında görülebilir bu. Aynı durum içine konmuş iki kümes hayvanı tamamen aynı biçimde davranır; ama bazı köpekler açıkça diğerlerinden daha zekidir. Bu tür bireysel farklılıklar insansılar arasında daha da bellidir. İnsan olmayan primatlar, beyinleri sayesinde çevreleriyle etkin bir ilişkinin eşliğinde dururlar.

Ama konuşamazlar. Konuşma insana özgüdür. Farklılık, ses organlarının yapısında yatmamaktadır. Çoğu insansılar ve maymunlar, bir dile bol bol yetecek bir ses genişliğine sahiptir. Bıcır bıcır gevezelik ederler; bağırımları hiç kuşkusuz anlamlıdır, ama açlık, sıkıntı, korku, öfke, arzu, doyumuzluk gibi ancak edilgen ve öznel davranışların anlatımıdır bunlar. Sesleri bir nesneyi göstermek, anlatmak için sözcükler olarak kullanamazlar.¹³ Eklemlili konuşmada düşünceleri ifade etmedikleri için de kafalarının içinde kesin düşünceler oluşturmadıklarını çıkarabiliriz bundan. Konuşamayınca düşünemezler de.

Vücudun kontrol organı olarak beyin, gözler, kulaklar ve eller gibi diğer organlardan iletileri alıp onları uzun tepkiyi başlatacak bir tarzda ayarlayan mekanizmadır. Onun ayarlama gücü, yapısının karmaşıklığına bağlıdır. Öyleyse, insan beyni bir insansıninkiyile karşılaştırılırsa, en büyük genişlemenin konuşma dahil daha yüksek sinir sistemini kontrol eden kortekste meydana gelmiş olduğu görülür. Bu nedenle, daha yüksek hayvanların davranışlarını araştırmakla, konuşma ve düşünmenin fizyolojik mekanizması hakkında bir şeyler öğrenmek mümkün olacaktır. Bu çalışma, kontrollü koşullar altında bir dizi gözlem yapmış olan Pavlov tarafından elli yıl önce yapılmıştır. Koşullu tepkiler kuramında formüle edilen sonuçlar Marksist bilinç kuramının, özellikle

12 Wheeler, W. M., *The Social Insects* (Toplumsal İlgüdüler), Londra, 1928, s. 308; Prenant, M., *Biologie et Marxisme* (Biyoloji ve Marksizm), Paris, 1936, Londra 1938, s. 27-30.

13 Köhler, W., *The Mentality of Apes* (İnsansıların Zekâsı), 2. basım, Londra, 1927, s. 305.

Lenin'in ölçünleme (*reflection*) kuramının doğruluğunu kanıtlamaktadır.¹⁴ Burjuva çevrelerde onun yapıtlarının önemi fizyologlarca kabul edilmekte, fakat bizim ruhbilimciler ve felsefeciler gözlerini kapamaktadırlar bu yapıtlara. Konu, burada ele alınamayacak kadar tekniktir, ancak bundan sonraki tartışma için bir temel olmak üzere genel terimlerle yetinilecektir.

Pavlov'un terimi kullandığı anlamda tepke (refleks), bir uyarana bir tepkidir. Yiyecek ağızımıza alındığında tükürük tarafından sarılır; tükürük, yiyeceği kayganlaştırır ve yutulmasını kolaylaştırır. Köpekler üzerinde yaptığı bir dizi sistemli gözlemle, yiyeceğin ağza değmesinin, sinir lifleri boyunca geçerek beyine giden ve sonra yeniden ağza gelen, orada tükürük bezlerini harekete getiren bir hareketler zincirini başlattığını gösterdi.

Tepkeler koşullu ya da koşulsuzdur. Demin verilen örnek koşulsuzdur. Koşulsuz bir tepke yaradılıştan gelmez. Onun gelişmesi için gerekli koşullar, türün her bir normal bireyinde doğuştan vardır. Bir civciv gagalamayı öğrenmez; bir bebek meme emmeyi öğrenmez. Bunlar koşulsuz tepkelerdir. Ruhbilimcilerin içgüdüler diye adlandırdığı, pek iyi tanımlanamayan tepke gruplarını karşılarlar. Fark şurada: Ruhbilimci için bir içgüdü, gerçek yapısı bilinmeyen bir süreçtir, oysa bir sinir uzmanı bir tepkeden söz edince, herhangi bir başka görüngü gibi kaydedilecek bir süreci anlatmak ister. Tepke terimi içgüdüden daha iyidir, çünkü Pavlov'un dediği gibi, "daha baştan beri katkısız bilimsel bir yananlama (*connotation*) sahiptir."¹⁵

Tükürük, gerçek bir dokunma olmaksızın akıtılabilir. Bildiğimiz gibi, bazen yiyeceğin görünüşü ya da kokusu "ağzı sulandırmak" için yeterlidir. Bu tür bir tepke, koşulludur. Yiyecekle birleştirmeyi öğrendiğimiz bazı görüntü ya da kokular vardır. "Öğrendiğimiz"le neyi kastediyoruz? Pavlov'un köpeklerinden biri düzgün aralarla beslenmişti, bu işleme alışkanlık kazandıktan sonra her beslenme zamanından hemen önce bir zil çalınıyordu. O zaman, zilin çalınışıyla tükürük salgılamasının meydana geldiği anlaşıldı. Uyarın, deneyle yaratılan koşullara uygun olarak sese dönüşmüştü. İkinci aşamada, zil çalınıyor fakat yiyecek verilmiyordu, zamanla tükürük salgılaması durdu. Salgı önlenmişti: yani, yeni koşullara uyan zıt bir uyarın kurulmuştu, daha önce kurulmuş olan tepke bastırılmıştı. Pavlov, bu türlü koşullu tepkelerin düzenli işlev gören korteksin yokluğunda çalışmadığını gösterdi. Daha ileri araştırmalar onun sonuçlarını doğruladı ve olaya katılan sinirsel süreçlerin kaydedilmesinde ilerleme kazanıldı.

14 Lenin, V.I., *Materialism and Empiriocriticism*, SW 11.

1894'te Lenin şöyle yazıyordu: "Özellikle ruhsal süreci açıklamaksızın ruh hakkında tartışılmaz; burada ilerleme, ruhun yapısı hakkındaki genel kuralları ve felsefi yorumları terk etmek ve olguların incelenmesini bilimsel bir temele oturtabilmekte yatmaktadır" (WFPA).

15 Pavlov, I. P., *Lectures on Conditioned Reflexes* (Koşullu Tepkeler Üzerine Konferanslar), Londra, 1927, s. 276.

Biraz önce, doğuştan var olan koşulsuz tepkelerin aksine koşullu tepkelerin edinildiğini söyledik. Aradaki ayrım mutlak değildir. Bireyin yaşamı için geçerlidir, ama türlerin evrimi için geçerli değildir. Memelilerin yavruları için karakteristik olan emme alışkanlığı bireyde doğuştan vardır ama memeli-öncesi aşamadan çıkmakta olan ilk memeli için hiç de edimsel değildi. Evrim boyunca koşullu tepkeler koşulsuz hale gelmiştir. Evrim sürecini yapan da bu türlü tepkelerin doğal ayıklanma etkisi altında bir bütün olarak organizmanın yapısı üzerindeki toplu etkileriyle birlikte edinilmesidir. Görüşleri Pavlov'unkilerle tam bir uygunluk gösteren Lysenko, sorunu şöyle koymaktadır:

Kalıtımdaki değişmeler, yeni karakterlerin edinilmesi ve bunların birbiri ardından gelen kuşaklarda çoğalması ve birikmesi daima organizmanın yaşam koşullarıyla belirlenir. Ardışık kuşaklarda organizmaların edindiği yeni karakterlerin ve özelliklerin birikmesi yoluyla kalıtım değişir ve karmaşıklığı artar.¹⁶

İlk omurgasızlar, 500 milyon yıldan fazla bir zaman önce göründüler yeryüzünde; balıklar yaklaşık 250 milyon; memeliler 200 milyon yıldan az; insan 1 milyon yıl önce.¹⁷ Bu sayılardan, yeni karakterlerin birikme hızının, en başta “eşref-i mahlukat” denen insanın bulunduğu evrim cetvelinde yukarı çıktıkça arttığını görürüz. İnsanın ortaya çıkışı evrimin hızındaki artışla belirdir, bu artış öyle hızlıdır ki ancak niteliksel bir değişimin sonucu olarak açıklanabilir. Bu değişimin, beynin gerçek işlev görmesi terimleriyle nasıl çözümlenebileceğini göstermek Pavlov'un başarılarının en yücesi olmuştur.

Belli bir hayvandaki koşulsuz ve koşullu tepkelerin toplamı, Pavlov'un birincil sinyal sistemi dediği, tipin bir organik birliğini yapar. Hayvanlara özgü, evrim düzeylerine göre az ya da çok gelişmiş sistemdir bu. İnsanda, tamamen yeni türden tepkeler için bir temel yaratacak kadar karmaşıklaşmıştır, ötekilerle birlikte hareket ederek ikincil sinyal sistemini oluşturur.

Pavlov'un öğrencilerinden biri aşağıdaki deneyi yaptı.¹⁸ Bir çocuğun parmağına elektrik akımı verildi. Çocuk parmağını çekti. İşlem yineleni. Bir süre sonra, akım verilmeden önce bir zil çalındı; işlem yinelenildiğinde çocuk zil sesini duyunca parmağını çekti. Bundan sonra, zil çalma yerine, deneyi yapan, “zil” sözcüğünü söyledi; çocuksa, sözcüğü duyar duymaz parmağını çekti. Daha sonra, sözcüğü söylemek yerine onu bir kart üzerine yazılmış olarak gösterdi, çocuk, sözcüğü görür görmez parmağını çekti. En sonunda

16 Lysenko, T. D., *On the Situation in Biological Science* (Biyoloji Biliminde Durum), SSCB, *Tarım Bilimleri Lenin Akademisi Tutanakları*, Temmuz-Ağustos 1948, s. 34.

17 Le Gros Clark, *Yabanılıktan Uygarlığa*, s. 13-6.

18 Hollitscher, W., *The Teachings of Pavlov* (Pavlov'un Öğretisi), CoR 1953, s. 23.

çocuğa yalnızca zil düşüncesiyle parmağı çektirildi. Bu sonuçlar, dünyanın her yanında yapılan yüzlerce deneyle doğrulandı.¹⁹

Bu deney, koşulsuz bir tepkeyle; elektrik akımı uyarısına yanıt olarak parmağın çekilmesiyle başlıyor ve koşullu bir tepkeyle; zil sesinde parmağın çekilmesiyle sürüyordu. Bunlar, dış çağrışımlardan ortaya çıkan edilgen yanıtlardı. Ama çocuk; ses, görünüm ve *sözcüğün* düşüncesine tepki gösterdiğinde, yanıtlar farklı bir türdendi. Bu durumlarda, sözcüğün kullanılmasıyla, çocuk etkin olarak, “seçici” olarak genelleştiriyordu onu. Sözcük yalnızca bir başka sinyal değildir; “sinyallerin bir sinyalidir”. Pavlov’un yazdığına göre:

Sözcük, insan için, hayvanlarla ortak olarak sahip olduğu bütün öteki yanıtlar kadar gerçek bir koşullu yanittir. Aynı zamanda, bu yanıt, başka herhangi bir yanıtın daha karmaşıktır; bu bakımdan niceliksel ya da niteliksel olarak, hayvanların koşullu yanıtlarıyla karşılaştırılmaz. Olgun kişinin bütünüyle beyin kabuğunu (cerebral cortex) etkileyen bütün dış ve iç uyarılarla bağlantılı olan sözcükler bunların hepsini gösterir, onların yerini alır ve organizmanın bunlara, özgün uyarıların kendilerine gösterdiği tepkileri göstermesine neden olur.²⁰

Bu yolla insan kendisinde ve hayvanlarda ortak birincil sinyal sistemine dayanan ikincil bir sinyal sistemi geliştirdi, konuşma diyoruz buna. Bu sistem ötekenden bir yönde farklıdır: karakteristik uyarı, duyu organları üzerine etki yapan nesnel bir doğal görüngü değil, toplumsal olarak öznel bir değer yüklenmiş yapay bir sestir.

Marx, “konuşma, düşüncenin doğrudan gerçekliğidir” der.²¹ Sağır dilsizlere, ancak normal bir şekilde gelişmiş korteksleri varsa, konuşma yerine geçebilen işaret dili aracılığıyla düşünmenin öğretilbileceği, bir gerçektir. Düşünme, normal olarak konuşmanın gelişmesiyle kurulmuş kortikal hareketlerin temelinde oluşan bir iç süreçtir ve konuşma ya da yazıyla dışa iletilir, bu da gözle görülebilir bir biçimde konuşmadır. Konuşma ve düşünme, karışık bir kortikal sinir bağlantıları ağı aracılığıyla işleyen karmaşık bir bireşim ve çözümleme sürecine dayanır. Bu sürecin ne denli karmaşık olduğu şundan anlaşılabilir: en son mekanik hesap makinelerinde 23 bin kapakçık olduğu halde, insan

19 McPherson, A., *Recent Advances in Conditioned Reflexes, SSCB ile Kültürel İlişkiler Cemiyet: Bilim Dalı, 1949* (Koşullu Tepkelerde Son İlerlemeler), s. 2.

20 Hollitscher, W., *Pavlov'un Öğretisi*, s. 21. Pavlov’un koşullu Tepkeler kuramı Descartes’a dayanıyor (Pavlov, *Seçilmiş Yapıtları*, s. 178). Bunu daha önce Spinoza da görmüştü: *Ethics, Part II, Prop. XVIII*: “İnsan vücudu bir kez iki ya da daha çok cisim tarafından aynı zamanda etkilenmişse, daha sonra akıl bunlardan birini anımsadığında hemen ötekileri de anımsayacaktır... İşte bu yolla, aklın bir şeyin düşüncesinden hemen birinciyle hiçbir benzerliği olmayan bir başka şeyin düşüncesine niçin atlayacağını açıkça anlayabiliriz: Örneğin, bir Romalı, *pomum* sözcüğünün düşüncesinden hemen meyveyi düşünmeye başladığı; meyvenin, bu eklemli sese benzerliği ya da onunla ortak bir şeyi yoktur; ne var ki, o insanın bedeni çoğu kez bu ikisince etkilenmişti; yani, adam çoğu kez meyveye bakarken *pomum* sözcüğünü duymuştu; böylece insan, alışkanlıklarının eşyaların imgelerini bedeninde düzenleyişine göre bir şeyin düşüncesinden bir başka şeyin düşüncesine geçer.”

21 Stalin, J.V., *ML*, s. 29.

korteksinde yaklaşık olarak 15 milyar hücre vardır.²² Sistemin nasıl çalıştığını daha yeni anlamaya başlıyoruz, ama onun genel karakteri gittikçe açıklığa kavuşuyor. Plehanov'un dediği gibi, "bilinç, maddenin içsel bir halidir."²³

Birincil sinyal sisteminde uyarılar belli durumlarda koşullu tepkeler kuran maddi görüngülerdir. Sözcükler de fiziksel uyarılardır, ama farklı türden.

Öncelikle, demin belirttiğimiz gibi, bir sözcüğün maddi biçimi belirlenmiştir, ama doğal olarak değil, toplumsal olarak. Onun özü için de aynı şey geçerlidir. Zil sözcüğü, bir zilin sesinin yanında, bir zilin şeklini ve işlevini de anlatır, hem yalnızca şu ya da bu zilin değil, bütün zillerin, belli zillerin somut özelliklerinden soyutlanmış ortak özelliklerin toplamını anlatır. "Sinyallerin sinyalleri" gibi sözcükler üzerine Pavlov şunları yazar:

Bunlar gerçekliğin bir soyutlanmasını temsil eder ve genelleştirmeyi de içerir: bizim bileşik, özellikle insani, daha yüksek bir düşünce biçimimizdir; önce ortak insani yaşantıyı, daha sonra da çevre içinde ve kendi içinde insani yönelmeyi yetkinleştirmenin aracı olan bilimin kendisini mümkün kılar.²⁴

Daha sonra, Pavlov'un bu gözleminin de gösterdiği gibi, sözcük, yalnızca aynı türden daha önceki izlenimlerle ilişkili olarak değil, aynı zamanda toplumun birikmiş ve konuşma yoluyla iletilmiş kolektif yaşantısıyla ilişkili olarak bizim duyu izlenimlerimizi örgütlemeye yarar.

İnsan bilinci, bireyle çevresi arasında basit bir ilişki olmaktan çok daha öte bir şeydir; en basit biçimlerinde bile bir toplumsal üründür – bireyde yansıdığı şekliyle, toplumla çevresi arasındaki ilişkidir. Gözlemler göstermiştir ki, küçük bir çocuk bir şey çizerken ya da boyarken, o şeyin adlandıramayaacağı parçalarını es geçme, atlama eğilimindedir; aynı şekilde, kör doğmuş ve daha sonra gözleri açılmış kimseler önce en açık şekil ve renkleri bile birbirinden ayırmada güçlük çekerler.²⁵ Her iki durumda da bazı özellikler gözden kaçırılır, çünkü gözlemci için henüz toplumsal bir değer kazanmamıştır o şeyler.

Marx'ın yazdığı gibi: "İnsanların varlığını belirleyen, onların bilinçleri değildir, aksine, bilinçlerini belirleyen, onların toplumsal varlıklarıdır."²⁶

22 Young, J. Z., *Doubt and Certainty in Science* (Bilimde Kuşku ve Kesinlik) Oxford, 1951, s. 37.

23 Lenin, V.I. *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, s. 151.

24 Hollitscher, W., *Pavlov'un Öğretisi*, s. 23.

25 Young, J. Z., *Bilimde Kuşku ve Kesinlik*, s. 91.

26 Marx, K., *Contribution to the Critique of Political Economy* (Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı), Calcutta, 1904.